

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री गोपाल पराजुली
माननीय न्यायाधीश श्री चोलेन्द्र शम्शेर ज.व.रा
फैसला

०७०-सी-०१७१

जिल्ला महोत्तरी धमौरा गा.वि.स.वडा नं.८ मा बस्ने वीर बहादुर सिंहको छोरा
तेज नारायण सिंह ----- १ पुनरावेदक
ऐ.ऐ. बस्ने तेजनारायण सिंहकी श्रीमती राजकुमारी देवी ----- १ प्रतिवादी
विरुद्ध

जिल्ला महोत्तरी धमौरा गा.वि.स. वडा नं. ८ मा बस्ने जगन्नाथ प्रसाद सिंहको प्रत्यर्थी
मु.स. गर्ने राजेश कुमार सिंह ----- १ वादी

०७०-सी-०१७७

जिल्ला महोत्तरी धमौरा गा.वि.स. वडा नं. ८ बस्ने सुरेश प्रसाद सिंह ----- १ पुनरावेदक
ऐ.ऐ. बस्ने कामेश्वर प्रसाद सिंहको मु.स. गर्ने अंजनी कुमार सिंह----- १ प्रतिवादी
विरुद्ध

जिल्ला महोत्तरी धमौरा गा.वि.स. वडा नं. ८ मा बस्ने जगन्नाथ प्रसाद सिंहको प्रत्यर्थी
मु.स. गर्ने राजेश कुमार सिंह ----- १ वादी

मुद्दा: वण्डा बदर अंश दर्ता

शुरु फैसला गर्ने:

माननीय न्यायाधीश श्री प्रकाश चन्द्र गजुरेल
महोत्तरी जिल्ला अदालत

पुनरावेदन तहमा फैसला गर्ने:

माननीय न्यायाधीश श्री टिका बहादुर हमाल

माननीय न्यायाधीश श्री मिहिर कुमार ठाकुर

पुनरावेदन अदालत जनकपुर

पुनरावेदक अदालत जनकपुरको फैसला उपर न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा १२ को उपदफा १ को खण्ड (क) र (ख) बमोजिम मुद्दा दोहोर्न्याई हेर्ने निस्सा प्राप्त भई पुनरावेदनको रोहमा दर्ता हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको संक्षिप्त तथ्य एवम् ठहर यस प्रकार रहेको छ:-

म फिरादी र विपक्षी समेतको पूर्खा एवं मुल पुरुष स्वर्गीय दुखित भन्ने दुखी सिंहका तीन छोराहरुमा जेठा म फिरादीका हजुरबुबा स्व. हेमराज सिंह, माहिला स्व. भेगराज सिंह र कान्छा स्व. जोगा सिंह हुनुहुन्थ्यो । जोगा सिंह निसन्तान स्वर्गीय हुनु भएकोले वहाँको अंश अपुताली खाने कोही पनि छैन । स्व. भेगराज सिंहका छोरा चार भाईमा जेठा स्व. राजेन्द्र प्रसाद सिंह, माहिला स्व. इनरदेव सिंह, साहिला स्व. राम उदार सिंह र कान्छा स्व. चेतु सिंह हुनुहुन्थ्यो । जसमध्ये जेठा र कान्छा क्रमशः राजेन्द्र र चेतु निसन्तान स्वर्गीय हुनु भएकोले वहाँहरुको अपुताली खाने पनि कोही छैनन् । माहिला स्व. इनरदेव सिंहका छोरा स्वर्गीय वीर बहादुर र वीर बहादुरको छोरा विपक्षी नगनारायण सिंह, तेजनारायण सिंह र विश्वनारायण सिंह दाजु भाई हुनुहुन्थ्यो । साहिला स्व. राम उदार सिंहका छोराहरु स्व. रामरूप सिंह र राम स्वरूप सिंह २ दाजु भाई हुनुहुन्थ्यो । स्व. रामरूपको छोराहरु विपक्षी कामेश्वर प्रसाद सिंह र विपक्षी सुरेश प्रसाद सिंह हुनुहुन्छ भने स्वर्गीय राम स्वरूप सिंहका २ छोरा विपक्षी विजय कुमार सिंह उर्फ बच्चा सिंह र अजय कुमार सिंह उर्फ ववन सिंहहुनु हुन्छ । तसर्थ विपक्षीहरु फिरादीका भतिजा र नाती नातामा पर्नुहुन्छ । अंश वण्डाको प्रयोजनको लागि विपक्षीहरु आधिको अंशियार र म फिरादी आधीको अंशियार हुँ । विपक्षका र फिरादीका बिच अंश वण्डा भएको छैन । चुल्होमानो सम्म २०४२ साल फाल्गुण महिनामा घरसारमा छुट्टिएको हो, म फिरादी २०१८ साल देखी भारत सरकारको सेवामा कार्यरत छु । इ.स.

१९९६।२।१ मा अवकाश पाएको छु । विपक्षीहरू तेजनारायण सिंह, राजकुमारी सिंह र सुरेश सिंह समेत प्रतिवादी र विपक्षी तेजनारायण सिंहको छोराहरू अभय कुमार सिंह र अजित कुमार सिंह वादी भै २०५८ सालको दे.नं. १९३९ को अंश मुद्दा दर्ता गरी फैसला समेत गराएको कुरो मेरो छोरा राजेश कुमार सिंह मार्फत सम्बन्धित कागजको नक्कल मिति २०६२।११।२८ मा लिँदा थाहा हुन आएको छ । सो मुद्दाको फिरादपत्रमा विपक्षी तेजनारायणका बुबा स्व. वीर बहादुर र विपक्षी तेज नारायण सिंह र विपक्षी कामेश्वर प्रसाद सिंहका बीच मिति २०२०।४।२९ मा मालपोत कार्यालय महोत्तरीबाट अंशवण्डाको लिखत पारीत भएको व्यहोरा उल्लेख भएको छ । त्यसमा म फिरादीको अंश नै लोप गरी अंशवण्डा भएको कुरा थाहा पाएको छु । अतः म फिरादीको अंश लोप हुने गरी भएको मिति २०२०।४।२९ को पारित अंशवण्डाको लिखत र सो लिखत बमोजिम विपक्षीका नाउँमा भएको दर्ता समेत बदर गरी विपक्षीसँग सम्पूर्ण अचल सम्पत्तिको तायदाती फाँटवारी लिई २ खण्डको १ खण्ड अंश दिलाई मेरो नाउँमा दर्ता समेत गरी पाउँ भन्ने वादीको फिराद पत्र ।

विपक्षी वादी हाम्रो अंशियार हुनुहुन्न । वादी हाम्रो अंशी नरहेपछि अमुक मितिमा मानो छुट्टिएको भन्ने कथनको कुनै अर्थ हुँदैन । हाम्रो पुस्तावारी तपसिलमा उल्लेख भए बमोजिमको छ । सो पुस्तावलीको अध्ययनबाट यती लामो समय सम्म अर्थात् लगभग २ सय वर्षसम्म सगोलमा बसी रहने अवस्था नै हुन सक्दैन । कारण हाम्रा पर बाजे ससुरा स्व. भेगराज सिंह नै ३ दाजु भाई हुनुहुन्थ्यो । ती ३ दाजु भाईको सम्पत्ति पनि सगोल मै थियो भन्ने कुराको चर्चा वादीको फिरादपत्रमा गरिएको छैन । हाम्रो परवाजे तथा परवाजे ससुराहरू आफ्नै पालामा छुट्टिई बस्नु भएको थियो । यसर्थ प्रथम पुस्ता नै छुट्टी सकेको अवस्थामा हामी तेस्रो वा चौथो पुस्ताका व्यक्ति सगोलमा बसेका छैनौं । सगोलमा बसी रहने अवस्था चाही आउदैन, हुन सक्दैन भन्ने तेज नारायण सिंह समेतको प्रतिउत्तर पत्र ।

एकसय वर्ष अघिनै विपक्षीको बाजे छुट्टिई भिन्न हुनु भएको तथ्यलाई लुकाई तथाकथित रूपमा २०४२ साल फाल्गुण महिनामा चुल्होमानो सम्म छुट्टिएको भनी लेखाएको व्यहोरा

सर्वथा झुठ्ठा हो । २०२२ सालमा संयुक्त नाममा जग्गा दर्ता छ भनी विपक्षीले स्वीकार गरेकोबाट सगोल परिवारका सदस्यहरूको संयुक्त नाममा जग्गा हुने गर्दैन, छुट्टी भित्र भएको व्यक्तिहरूका मात्र संयुक्त नाममा जग्गा हुने हुँदा २०२२ साल भन्दा अघि विपक्षीका पुर्खा छुट्टी भित्र भएको पुष्टी गर्दछ भन्ने प्रतिवादी सुरेश प्रसाद सिंहको र कामेश्वर प्रसाद सिंह समेतको संयुक्त प्रतिउत्तर पत्र ।

फिरादीले उल्लेख गर्नु भएको पारिवारिक तालिका सत्य साँचो हो । हाम्रो पुर्खाको घर भारतमा थियो, पछि पारिवारिक संख्या बढ्न गै सम्पत्ति आर्जन गर्नलाई नेपालमा आई बसेका हुन् । परिवारका केही सदस्य भारतमा नै वस्तु भयो र केही सदस्य नेपालमा आई सम्पत्ति आर्जन गर्ने कार्यमा लागे । तर नेपालमा आय आर्जन गर्नमा हाम्रो परिवारहरूको सहयोग प्राप्त भएकोमा कुनै दुई मत छैन । यसरी हाम्रो जे जती सम्पत्ति छ सबै सगोलको नै छ । सबै जना मिली आ-आफ्नो अंश आ-आफ्नो जिम्मा लिने कुरा हुँदै आएको छ तर हाल सम्म सो कार्य पूर्ण भएको छैन भन्ने प्रतिवादी विध्यानारायणको प्रतिउत्तर ।

शुरु अदालतबाट प्रतिवादी नगनारायण, प्रतिवादी विजय प्रसाद उर्फ बच्चा सिंह, प्रतिवादी अजय नारायण सिंहका नाउँमा जारी भएको म्याद मिति २०६३।३।२९ मा तामेल भै म्याद भित्रमा प्रतिवादीहरूले प्रतिउत्तर नफिराई म्यादै गुजारी बसेको ।

सम्पूर्ण सम्पत्तिबाट आधी सम्पत्ति वादीले पाउनु पर्ने हो भन्ने वादीका साक्षी नजिर कवारी, जमसेद कवारी समेत जना २ को बकपत्र ।

यी प्रतिवादी कामेश्वर प्रसाद र सुरेश प्रसाद सिंहका बिच २३ वर्ष पहिले अंशवण्डा भई सकेको छ भन्ने प्रतिवादी कामेश्वर प्रसाद सिंहका साक्षी राम साग यादवले गरेको बकपत्र ।

वादी प्रतिवादीहरूका बीच १००/१५० वर्ष पहिला देखि भित्र भई अलग अलग छन् । प्रतिवादी तेजनारायण सिंह समेतबाट वादीले अंश पाउने होइन भन्ने प्रतिवादी तेजनारायण सिंहका साक्षी महेन्द्र कुमार मण्डलले गरेको बकपत्र ।

वादीको अंश हक लोप गरी प्रतिवादीहरूका बीच भएको मिति २०२०।४।२९ को वण्डापत्र वादीले पाउने अंश भाग सम्ममा बदर भै वादीले प्रतिवादीबाट अंश पाउने देखिँदा मानो छुट्टिएको मितिमा दुवै पक्षको मुख नमिलेको हुँदा फिराद परेको अधिल्लो दिनलाई मानो छुट्टिएको मिति कायम भै सकेको हुँदा तायदाती फाँटवारीमा उल्लिखित दर्ता श्रेष्ठासँग भिडेका हकभोगको प्रमाण भएका जग्गाबाट २ भागको १ भाग अंश छुट्टयाई वादीले दर्ता गराई लिन पाउने ठहर्छ भनी शुरु महोत्तरी जिल्ला अदालतबाट मिति २०६५।३।१९ गते भएको फैसला ।

२०२०।४।२९ मा भएको वण्डापत्र पछि सम्म जिउँदै रहनु भएका यी वादीका बुबा एवम् आमाले त्यो वण्डा उपर उजुर गर्न नसकेपछि अब यी वादीलाई उजुर गर्ने हक नै नरहेको हुँदा हुँदै पनि सो कुरालाई नजरअन्दाज गरी शुरुबाट भएको फैसला बदर योग्य छ । मिति २०६५।३।१९ को फैसला कानूनी त्रुटीपूर्ण रहेको हुँदा उक्त फैसला बदर गरी शुरु प्रतिउत्तर जिकिर बमोजिम इन्साफ गरीपाउँ भन्ने प्रतिवादी तेजनारायण सिंह र राजकुमारी देवीको संयुक्त पुनरावेदन पत्र ।

वादीको हामी उपर दावी नै लाग्न सक्दैन, खास हाम्रो भाई र देवर विध्यानारायण सिंहले हामी समेत माथी अंश मुद्दा र लिखत बदर मुद्दा दिनु भएकोमा अंश मुद्दामा वादीले तारेख गुजारी बसेको हुँदा अंशवण्डाको २२ र २७ नं. बमोजिम प्रस्तुत मुद्दा तामेलिमा राखिदिने ठहर्छ भनी मिति २०६९।१।२७ मा फैसला भएको छ । उक्त फैसलालाई शुरुले प्रमाणमा ग्रहण गरेको देखिँदैन । उक्त फैसला वादीले बदर गराउन सक्नु भएको छैन । यसर्थ बुझ्नु पर्ने प्रमाण नबुझी भएको शुरु फैसला बदरयोग्य भएकोले बदर गरी शुरु प्रतिउत्तर जिकिर बमोजिम इन्साफ प्रदान गरी पाउँ भन्ने प्रतिवादी सुरेश प्रसाद सिंह र कामेश्वर प्रसाद सिंहको संयुक्त पुनरावेदन पत्र ।

प्रस्तुत मुद्दा दे.पु.नं. ३३०९ को वण्डा बदर दर्ता अंश दर्ता मुद्दासँग अन्तर प्रभावी भएकोले छलफलका निमित्त प्रत्यर्थी झिकाई नियमानुसार पेश गर्नु भन्ने दे.पु.नं. ३३१० मा र

व्यवहार प्रमाणबाट अंश पाउन बाँकी रहेको नदेखिएको अवस्थामा अंश पाउने ठहर गरेको महोत्तरी जिल्ला अदालतको मिति २०६५।३।१९ को फैसला प्रमाणको मुल्याङ्कनको प्रश्नमा त्रुटि गरेको भै सो इन्साफ फरक पर्न सक्ने देखिएकोले प्रत्यर्थी झिकाई पेश गर्नु भन्ने दे.पु.नं. ३३०९ मा पुनरावेदन अदालत जनकपुरबाट मिति २०६७।६।३ गते भएको आदेश ।

वादीले खुलाएको नाता र पुस्तावारीलाई प्रतिवादीहरूले स्वीकार गरेको देखिन्छ । वादीका बाबु बाजेले पहिले अंश लिई छुट्टिई भित्र भएको भनी प्रतिवादीहरूले जिकीर लिएको भएपनि सो जिकीरलाई प्रमाणबाट पुष्टी गर्न सकेको पाइदैन । प्रमाणको निमित्त आएको २०५८ सालको दे.नं. १९३९ को वादी अजित कुमार सिंह र प्रतिवादी यीनै तेजनारायण सिंह भएको अंश दर्ता मुद्दामा प्रतिवादी जेत नारायण सिंहले फिराएको प्रतिउत्तर पत्रको प्रकरण ४ मा धमौरा भवानीपुर गा.वि.स. वडा नं. ९(क) कि.नं. २०, ९९, १३९, ४३, ४७, १६७ र १६९ तथा ऐ. वडा नं. ९(ख) को कि.नं. ६४, २१७ र ३२१ गरी जम्मा १० कित्ताको १०-१८-१८ जग्गा प्रतिवादी म तेजनारायण सिंह, प्रतिवादी सुरेश प्रसाद सिंह र हाम्रा काका जगन्नाथ सिंह समेत ३ जनाको साझा हक भोग अन्तर्गतको हो भनी उल्लेख गरी वादीलाई एकासगोलमा रहेको तथ्यलाई स्वीकार गरेको हुँदा वादी अंशियार रहेको कुरामा प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा ३४ बमोजिम प्रतिवादीहरू विवन्धित भै सकेको देखिन आउँछ । २०२२ सालमा भरेको ७ नं. फाँटवारीमा यी वादी जगन्नाथ समेतको संयुक्त सम्पत्ति भनी फाँटवारी पेश भएको समेतबाट यी वादी प्रतिवादीहरू एकै सगोलका अंशियार रहेको देखिन्छ । प्रतिवादीहरूका बिचमा चलेको अंश मुद्दामा भएको फैसलाले वादीको अंश हक जान सक्दैन । वादीले अंश पाई सकेको भन्ने प्रमाणबाट नदेखिएको अवस्था भएको हुँदा प्रतिवादीहरूले मिति २०२०।४।२९ मा पारित गरेको वण्डापत्रमा वादीको अंश हक लोप गराएको देखिन आएको हुँदा उक्त वण्डापत्र वादीको हक सम्म बदर हुने र वादीले अंश पाउने नै देखिन आयो । अतः यसमा वादीले अंश पाई सकेको भन्ने नदेखिएकोले प्रतिवादीहरूका बिच भएको मिति २०२०।४।२९ को वण्डापत्र वादीले पाउने अंश भाग सम्म बदर गरी पेश भएको तायदाती फाँटवारीमा उल्लिखित दर्ता श्रेस्ता सँग भिडेको हक

भोगको प्रमाण भएका जग्गाबाट नरम करम मिलाई २ भागको १ भाग अंश छुट्याई वादीले दर्ता गराई लिन पाउने गरी महोत्तरी जिल्ला अदालतले मिति २०६५।३।१९ मा गरेको फैसला मिलेकै देखिँदा प्रतिवादीहरुको पुनरावेदन जिकीर पुग्न सक्दैन भन्ने पुनरावेदन अदालत जनकपुरको मिति २०६८।१।२८ को फैसला ।

मिति २०२०।४।२९ को वण्डा पत्र बदर गराउन विपक्ष वादीले वण्डा पत्र मिति २०२०।४।२९ मा पारित भई सकेपछि मिति २०२०।५।१ गतेबाट नयाँ मुलुकी ऐन लागु भएको जग्गा मिच्नेको १८ नं. लाई आधार बनाउनु भएको छ । सोही आधारलाई ग्रहण गरेर प्रस्तुत मुद्दामा फैसला भएको छ । जसमा गम्भिर त्रुटी रहेको छ । किनभने विपक्षले दावी लिएको मुलुकी ऐन लागु हुनु भन्दा अघि मिति २०२०।४।२९ मा भएको पारित वण्डा पत्रको लिखत पछि बनेको कानूनबाट बदर हुन सक्दैन । यसर्थ अघिल्लो पारित वण्डा पत्रलाई पछि बनेको कानूनले बदर नहुने स्पष्ट हुँदा हुँदै पनि त्यसलाई ग्रहण नगरी पुनरावेदन अदालतबाट भएको फैसलामा प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा ५४ तथा अ.व. १८४(क) समेतको गम्भिर त्रुटी रहेको छ, नयाँ मुलुकी ऐनको जग्गा मिच्नेको १८ नं मा लिखत भएको मितिले २ वर्ष भित्र बदर गराउनु पर्ने कानूनी व्यवस्था बाध्यात्मक थियो । सो हदम्याद पनि व्यतित गरी २०३४ सालको सातौँ शंसोधन अवलम्बन गरी दर्ता गराएको प्रस्तुत मुद्दाको फिराद पत्र हदम्याद विहिन भएको प्रष्ट हुँदा हुँदै पनि त्यसलाई अनदेखा गरी भएको शुरु एवं पुनरावेदन अदालतबाट भएको उक्त फैसलामा मुलुकी ऐन, जग्गा मिच्नेको १८ नं. समेतको गम्भिर त्रुटी रहेको छ ।

मिति २०२०।४।२९ मा वण्डा पत्र पारित हुँदा वादीका बुबा आमा जिवितै हुनु हुन्थ्यो । वादीका बाबु आमा जिवित रहँदा कै अवस्थामा सो वण्डा पत्र बदर गराउन अ.व. ८२ नं. बमोजिम हकदैया देखाएर आउनु भएन । अ.व. ८२ नं. ले पनि जसको जुन कुरामा हक पुग्छ उसैकले नालेश गर्न पाउँछ । उक्त कानूनी व्यवस्था बमोजिम मिति २०२०।४।२९ मा वण्डा पारित हुँदा जिवित रहेका वादीका बुबा आमाले नालेश नगरी

निजहरुको मृत्यु पश्चात यी वादी जगन्नाथ सिंहले नालेश दिन नपाउने हुँदा पुनरावेदन अदालतबाट भएको उक्त फैसलामा अ.वं. ८२ नं. को गम्भिर कानूनी त्रुटी भएको छ । प्रस्तुत मुद्दामा रहेको पुस्तावली झण्डै २०० वर्ष लामो छ, उक्त पुस्तावली स्वयंमबाट एकासगोलमा बसेको होला भन्ने कुरालाई आत्मसात गर्दै न । प्रस्तुत मुद्दाका वादी तेस्रो पुस्ताका हुनुहुन्छ, अंशवण्डाको १, ३, ५ नं. वादीले निर्धारण गरेको पुस्ता भित्र वादी परेको देखिदैन, हामीले पुस्तावली सम्म स्वीकार गर्नु, अंशियार भनेर हामीले प्रतिवाद गर्दा पनि स्वीकारेका छैनौं, पुस्तावली स्वीकार्नु र अंशियार हुन् भनी स्वीकार्नु अलग अलग कुरा हुन । त्यसबेला अर्थात मिति २०२०।४।२९ मा सगोलमा रहेका व्यक्तिहरु बीच वण्डा पत्र भएको थियो । यी वादी सगोलका हुनुहुन्थिएन । २०२२ सालमा ७ नं. फाँटवारी भर्दा तीन जनाको नाउँ उल्लेख भई वण्डा पत्र बाहेकका जग्गा देखाई साझा भनी भरिएकोबाट सगोलको भन्न मिल्दैन । सम्पत्तिको स्वामी जति जना पनि हुन सक्ने कुरालाई नकार्न मिल्दैन ।

वादी विध्यानारायण सिंह, तेजनारायण सिंह समेत प्रतिवादी भएको २०५३ सालको दे.नं. १५१६ को मुद्दामा मिति २०२०।४।२९ को वण्डा पत्रलाई आधार लिई फैसला भएको छ । उक्त फैसलाबाट पनि मिति २०२०।४।२९ को वण्डा पत्र जिवित रहेको देखियो । त्यस्तै दे.नं. १९२९ को अंश मुद्दामा पनि मिति २०२०।४।२९ को वण्डापत्रलाई आधार मानी फैसला भएको छ । उक्त फैसलाहरु जिवित रहेको छ । यसर्थ उक्त फैसलालाई ग्रहण गरेर फैसला गर्नु पर्नेमा सो नगरी भएको पुनरावेदन अदालतको फैसलामा प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा ५४ को गम्भिर त्रुटी भएको छ । साथै विपक्षी वादीले प्रस्तुत मुद्दाको फिरादको प्रकरण (३) मा मेरो अंशको जग्गाको आयस्ता सालसालै मलाई प्रतिवादी नेतनारायणले बुझाउने गरेको प्रमाण मसँग छ भनी उल्लेख गर्नु भएको छ । त्यसरी उल्लेख भए पछि वादीले नै अंश मुद्दामा दावी गर्नु गलत हुन्छ, अंश भई सकेको भन्ने कुरामा विपक्ष वादी विवन्धित रहेको कुरा स्पष्ट हुँदा हुँदै पनि त्यसलाई प्रमाणमा नलिई भएको फैसलामा प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा ३४ को गम्भिर त्रुटी भएको छ ।

अतः पुनरावेदन अदालत जनकपुरबाट भएको फैसलामा उपरोक्त कानूनको व्याख्यामा गम्भिर त्रुटी भएको र नजिर सिद्धान्तको समेत पालना नभएको हुँदा न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा १२(१)(क)(ख) को विध्यमानताको आधारमा प्रस्तुत मुद्दामा दोहोर्न्याई हेर्ने निस्सा प्रदान गरी शुरु एवं पुनरावेदन अदालत जनकपुरको फैसला उल्टी गरी शुरु प्रतिवाद बमोजिम इन्साफ पाउँ भन्ने प्रतिवादी तेज नारायण सिंह समेतको निवेदन ।

यसमा मिति २०२०।४।२९ मा मालपोत कार्यालय महोत्तरीबाट पारित अंशवण्डाको लिखतको सम्बन्धमा मिति २०६२।१२।१३ मा मात्र वादीले फिराद दायर गरेको, वादीका बाबु आमा जिवितै हुँदा सोलाई बदर गराउन नसकेको अवस्थामा कानून तथा प्रमाणको समूचित मुल्याङ्कन नगरी महोत्तरी जिल्ला अदालतबाट भएको फैसलालाई अंशवण्डाको १, ३२ र ३५ नं. तथा प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा ३, ५४ एवं अ.व. १८४ (क) नं. को त्रुटि विद्यमान रहेको देखिँदा न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा १२ को उपदफा १ को खण्ड (क) र (ख) बमोजिम मुद्दा दोहोर्न्याई हेर्ने निस्सा प्रदान गरिएको छ । प्रस्तुत मुद्दाको शुरु, पुनरावेदन रेकर्ड मिसिल र भए प्रमाण मिसिल समेत झिकाई विपक्षीलाई सूचना म्याद जारी गरी आएपछि वा अवधि नाघेपछि नियमानुसार पेश गर्नु भन्ने यस अदालतको मिति २०७०।३।१६ को आदेश ।

नियम बमोजिम पेशी सूचीमा चढी निर्णयार्थ पेश हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदक प्रतिवादीका तर्फबाट उपस्थित विद्वान वरिष्ठ अधिवक्ता श्री महादेव प्रसाद यादव, श्री रामजी प्रसाद मैनाली र श्री श्याम प्रसाद खरेलले वादी/प्रतिवादी बीचको पुस्तावली हेर्दा १००/१५० वर्ष अगाडीको देखिएको र यती लामो अवधिसम्म निजहरु सगोलमै बसी अंशवण्डा नभएको भन्ने वादीको फिराद दावी तर्कसंगत एवम् स्वभाविक किसिमको मान्न सकिने अवस्था छैन, वादी/प्रतिवादीका अधिल्लो पुस्ता देखि नै भिन्न भई आ-आफ्नो व्यवहार गर्दै आएको देखिन्छ । यी प्रतिवादी मध्येका तेजनारायण सिंह र निजका बाबु बीरबहादुर सिंह बीचमा मिति २०२०।४।२९ मै वण्डापत्र पारित भई आएको मिसिल संलग्न प्रमाणबाट देखिएको र

सोही वण्डापत्रलाई आधार लिई महोत्तरी जिल्ला अदालतबाट भएका विभिन्न फैसलाहरू अन्तिम भइरहेको अवस्था छन्, वादीका बाबु आमा जिवित नै रहेको अवस्थामा भएको उक्त २०२० सालको वण्डापत्रलाई निजहरूले अन्यथा भन्न नसकेको अवस्थामा यती लामो समयावधी पछि मात्र यी वादीले दायर गरेको प्रस्तुत मुद्दा हकदैया विहिन छ, मुलुकी ऐन, २०२० आउनु पुर्व भएको व्यवहारलाई पछि बनेको कानूनले निर्देशित गर्न नसक्ने र मुद्दा दायर गर्ने हदम्याद सम्बन्धमा पनि जग्गा मिच्नेको महलको १८ नं. को व्यवस्था २०३४ सालमा संशोधन भएको र त्यस पूर्वको व्यवहारको सम्बन्धमा सोही कानून आकर्षित हुनेमा त्यसको विपरित दायर हुन आएको प्रस्तुत मुद्दा प्रारम्भमै त्रुटिपूर्ण भई फिराद दर्ता हुने अवस्था नै नरहेको स्थितिमा दायर हुन आएको प्रस्तुत फिराद खारेज हुनु पर्नेमा वादी दावी बमोजिम २ भागको १ भाग वादी जगन्नाथ प्रसाद सिंहले अंश पाउने ठहर गरी शुरू र पुनरावेदन तहबाट भएको फैसला बदर हुनु पर्दछ भनी बहस प्रस्तुत गर्नु भयो भने प्रत्यर्थी/वादीका तर्फबाट विद्वान वरिष्ठ अधिवक्ता श्री हरिहर दाहाल, विद्वान अधिवक्ता श्री शेर बहादुर के.सी. र रामचन्द्र पौडेलले वादी र प्रतिवादीहरू बीचमा विधिवत रुपमा अंशवण्डा भएको आधार प्रमाण वेगर वादीको अंश हक लोप गर्ने गरी प्रतिवादीहरू बीचमा मिति २०२०।४।२९ मा भएको वण्डापत्र बदरयोग्य छ, वादी/प्रतिवादीको पुस्तेवारीमा विवाद नेखिएको, मूल हाँगाकै बिचमा अंशवण्डा भएको भन्ने देखिने आधार प्रमाण प्रतिवादीहरूले देखाउन नसकेको, वादी जागिरको क्रममा भारतमा कार्यरत रहँदाकै अवस्थामा प्रतिवादीहरूले मिलेमतो गरी झुठ्ठा व्यहोराले गरेको वण्डापत्र तत्काल निजलाई थाहा जानकारी हुन सक्ने विसषय पनि होइन, विधिवत रुपमा निजलाई थाहा जानकारी भए पछि कानूनका म्याद भन्ने प्रस्तुत फिरादपत्र दायर हुन आएको हो, प्रतिवादी तेजनारायणले वादीको अंश भागको जग्गाको साल सालैको आयस्ता वादीलाई बुझाउने गरेको भरपाई वादीले प्रमाणको रुपमा अदालत समक्ष पेश गरेको देखिँदा वादी प्रतिवादी बीचमा अगाडी नै वण्डा भइसकेको भन्ने पुनरावेदक प्रतिवादीको जिकीर झुठ्ठा देखिएको छ । २०२२ सालमा भरेको ७ नं. फाँटवारीमा प्रतिवादी र वादीको संयुक्त नाउँमा जग्गा रहेको भन्ने उल्लेख भएको समेतका आधारहरूबाट यी वादी

प्रतिवादी बीचमा विधिवत रूपले वण्डा भएको अवस्था नहुँदा प्रतिवादीहरूले मात्र परस्पर मिलेमतो गरी २०२० सालमा गरेको वण्डापत्र स्थिर रहन नसक्ने भई वादीले २ भागको १ भाग अंश पाउने ठहर गरी भएको फैसला मनासिव हुँदा सदर हुनुपर्दछ भन्ने समेतले बहस प्रस्तुत गर्नु भयो ।

उल्लिखित वादी/प्रतिवादीका विद्वान कानून व्यवसायीहरूले गर्नु भएको बहस जिकिर र पेश हुन आएको लिखित बहसनोट सहितको मिसिल अध्ययन गरी हेर्दा यसमा पुनरावेदन अदालत जनकपुरबाट मिति २०६८।१।२८ मा भएको फैसला मिलेको छ, छैन र प्रतिवादीहरूको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्ने हो, होइन भन्ने सम्बन्धमा नै निर्णय दिनुपर्ने देखिन आयो ।

निर्णयतर्फ विचार गर्दा मूल पुरुष दुखित भन्ने दुखी सिंहका तीन छोराहरूमा जेठा म फिरादीको हजुरबुबा हेमराज सिंह, माहिला भेगराज सिंह र कान्छा जोगा सिंह रहेकोमा जोगा सिंह निसन्तान रहेकोले निजको अंश अपुताली खाने हकदार कोही नभएको, माहिला भेगराज सिंहका चार छोरोमा जेठा राजेन्द्र प्रसाद सिंह, माहिला इनरदेव सिंह, साहिला राम उदार सिंह र कान्छा चेतु सिंह मध्ये जेठा राजेन्द्र र कान्छा चेतु सिंहका कुनै सन्तान नभएको, इनरदेव सिंहका एकमात्र छोरा वीर बहादुर सिंह र वीर बहादुरका छोराहरू नगनारायण सिंह, तेजनारायण सिंह र विश्वनारायण सिंह ३ दाजुभाई रहनु भएको छ । साहिला रामउदार सिंहका छोराहरू रामरूप सिंह र रामस्वरूप सिंह भई रामरूप सिंहका छोराहरू विपक्षी कामेश्वर प्रसाद सिंह र सुरेश प्रसाद सिंह तथा रामस्वरूप सिंहका छोराहरू विपक्षी विजय कुमार सिंह उर्फ बच्च सिंह र अजय कुमार सिंह उर्फ ववन सिंह हुनुहुन्छ । तसर्थ विपक्षीहरू फिरादीका भतिजा र नाती नातामा पर्नु हुन्छ । अंशवण्डाको प्रयोजनका लागि विपक्षीहरू आधिको अंशियार र म आधिको अंशियार हुँ । हामी बीचमा अंश वण्डा भएको छैन, चुल्होमानोसम्म २०४२ साल फाल्गुणमा घरसारमा छुट्टिएको हो । म फिरादी २०१८ साल देखी भारत सरकारको सेवामा कार्यरत रही र इ.स. १९९६।२।१ मा अवकाश प्राप्त

भएको हुँ, विपक्षीहरू तेजनारायण सिंह, राजकुमारी सिंह र सुरेश सिंह समेत प्रतिवादी र विपक्षी तेजनारायण सिंहका छोराहरू अभय कुमार सिंह र अजित कुमार सिंह वादी भै २०५८ सालको दे.नं. १९३९ को अंश मुद्दा दायर गरी फैसला समेत गराएको कुरा मेरो छोरा राजेश कुमार सिंह मार्फत सम्बन्धित कागजको नक्कल मिति २०६२।११।२८ मा लिँदा थाहा हुन आएको छ, सो मुद्दाको फिरादपत्रमा विपक्षी तेजनारायणका बाबु वीर बहादुर र विपक्षीहरू तेजनारायण सिंह र कामेश्वर प्रसाद सिंहका बीचमा मिति २०२०।४।२९ मा मालपोत कार्यालय महोत्तरीबाट अंशवण्डाको लिखत पारित भएको उल्लेख भएको छ । त्यसमा म फिरादीको अंश नै लोप गरी अंशवण्डा भएको कुरा थाहा पाएको छु । अतः म फिरादीको अंश लोप हुने गरी भएको मिति २०२०।४।२९ को पारित अंश वण्डाको लिखत र सो लिखत बमोजिम विपक्षीका नाममा भएको दर्ता समेत बदर गरी विपक्षीसँग सम्पूर्ण अचल सम्पत्तिको तायदाती फाँटवारी लिई २ खण्डाको १ खण्ड अंश दिलाई पाउँ भन्ने फिराद व्यहोरा रहेकोमा वादी हाम्रो अंशियार हुनु हुन्न, यती लामो समयसम्म अर्थात् लगभग २०० वर्ष सम्म सगोलमा बसी रहने अवस्था नै हुन सक्दैन, हाम्रो वाजे तथा परवाजे ससुराहरू आफ्नै पालामा छुट्टिई बस्नु भएको थियो, छुट्टिई सकेको अवस्थामा हामी तेस्रो वा चौथो पुस्ताका व्यक्ति सगोलका बसेका छैनौं भन्ने प्रतिवादी तेजनारायण सिंह समेतको प्रतिउत्तर जिकीर रहेको । त्यसैगरी प्रतिवादी मध्येका विध्यानारायण सिंहले फिरादमा उल्लेख गर्नु भएको पारिवारिक तालिका सत्य साँचो हो, परिवारका केही सदस्य भारतमा बस्नु भएको र केही सदस्य नेपालमा आई सम्पत्ति आर्जन कार्यमा लागे, हाम्रो जे जती सम्पत्ति सगोलको नै छ, सबैजना मिलि आ-आफ्नो अंश जिम्मा लिने कुरो हुँदै आएको छ भन्ने प्रतिउत्तर परेकोमा वादीको अंश हक लोप गरी प्रतिवादीका बीच भएको मिति २०२०।४।२९ को वण्डापत्र वादीले पाउने अंश भाग सम्ममा बदर भै वादीले प्रतिवादीबाट अंश पाउने नै देखिँदा फिराद परेको अघिल्लो दिनलाई मानो छुट्टिएको मिति कायम भै पेश भएको तायदाती फाँटवारीमा उल्लिखित दर्ता श्रेष्ठासँग भिडेका हक भोगको प्रमाण भएका जग्गाबाट नरम करम मिलाई २ भागको १ भाग अंश छुट्टयाई वादीले दर्ता गराई लिन पाउने ठहर गरी महोत्तरी जिल्ला

अदालतबाट मिति २०६५।३।१९ मा भएको शुरु फैसला सदर गर्ने पुनरावेदन अदालत जनकपुरबाट मिति २०६८।१।२८ मा भएको फैसला उपर प्रतिवादीहरु तेजनारायण सिंह र राजकुमारी देवी तथा सुरेश प्रसाद सिंह र कामेश्वर प्रसाद सिंहले मुद्दा दोहोर्न्याई हेरीपाउन यस अदालतमा दायर गरेको छुट्टा छुट्टै निवेदनमा न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा १२ को उपदफा १ को खण्ड (क) र (ख) बमोजिम मुद्दा दोहोर्न्याई हेर्ने निस्सा प्रदान भई प्रस्तुत मुद्दा पुनरावेदनको रोहमा दर्ता भई निर्णयार्थ इजलस समक्ष पेश हुन आएको देखियो ।

यसमा वादी र प्रतिवादी तर्फबाट पेश हुन आएको पुस्तेवारीमा विवाद रहेको नदेखिएतापनि यी वादी/प्रतिवादीका मूल पूर्खाहरु बीचमा अंशवण्डा भइसकेको हो होइन ? वादी / प्रतिवादीहरु एकासगोलका अंशियार हुन् होइनन् ? वादीले प्रतिवादीहरुबाट अंश पाउने हो, होइन ? वादीलाई फिराद दायर गर्ने हकदैया प्राप्त छ छैन र पेश हुन आएको फिराद पत्र हदम्या भित्रको छ,छैन ? भन्ने विवादक प्रमुख विषयहरु रहेको देखियो ।

सर्वप्रथम प्रतिवादीका पूर्वज र वादीका पूर्वजहरु तथा वादी र प्रतिवादीहरुका बीचमा अंशवण्डा भएको छैन, चुल्होमानो सम्म २०४२ सालमा छुट्टिएको भन्ने फिराद दावीका सम्बन्धमा विचार गर्दा वादी जगन्नाथ सिंह मूल पुरुष दुखी सिंहका चौथो पुस्ता र प्रतिवादीहरु क्रमशः पाँचौ र छैठौ पुस्ताका सन्तान हुन भन्ने पेश हुन आएको पुस्तेवारी बाट देखिन्छ । मूल पुरुष दुखीत भन्ने दुखा सिंह र वादी/प्रतिवादीहरु बिचमा करीव १००/१५० वर्षको अन्तर देखिएको छ । परिवारका सबै सदस्यहरु यतिका लामो अवधिसम्म एका सगोलमै नबस्ने संस्कार र पारिवारिक बनौटको कारण यी वादी प्रतिवादीका पूर्खाहरु सगोलमै रहे बसेका होलान भनी स्वाभाविक रुपमा अनुमान गर्न सकिने अवस्था देखिँदैन । प्रतिवादी तेजनारायण सिंहसमेत र निजका बाबु बीर बहादुरका बिचमा मिति २०२०।४।२९ मा अंशवण्डा पारित भएको र सो वण्डापत्र पारित हुँदाका अवस्थामा जिवित नै रहेका वादीका बाबु आमाले पारित वण्डापत्रलाई अन्यथा नभनी चित्त बुझाई बसेका र त्यसपछिका अंशियारहरु बिचमा विभन्न अंश मुद्दा चली भएका फैसलाहरु अन्तिम भई प्रतिवादीले आ-

आफ्नो नाउँका जग्गाहरूको दर्ता श्रेष्ठता खडा गरी भोग चलन गरी आएका र प्रतिवादीहरूको सो व्यवहार उपर वादीले प्रतिवाद नगरी मौन बसेको अवस्थामा वादी प्रतिवादीका मूल पुस्तामै अंशवण्डा नभएको भन्ने वादी दावी विश्वासलायक देखिंदैन । अर्कोतर्फ २०२२ सालमा भरिएको ७ नं. फाँटवारीमा तेजनारायण, जगन्नाथ र सुरेशप्रसाद सिंहको संयुक्त नाउँका जग्गाको विवरण उल्लेख भएको भन्ने देखिन्छ । प्रतिवादी मध्येका तेजनारायण सिंहसमेत बिचमा मिति २०२०।४।२९ मा अंश वण्डा पारित भएकोमा विवाद नभए पनि तिनै अंशियारहरूका बीचमा २०२२ सालमा ७ नं. फाँटवारी विवरण संयुक्त नाउँमा भरेको भन्ने सम्म देखिन्छ । ७ नं. फाँटवारीमा उल्लेख भएका जग्गाको हक हिस्सा कस्को के कति हो भनी यस मुद्दाबाट छुट्ट्याउन मिल्ने विषय होइन । ७ नं. फाँटवारी अंश सगोलमा रहेको वा छुट्टी भित्र भएको भन्ने आधार र कारण जनाउने लिखत हुन सक्दैन । यदाकता अंशियारहरू बिच अ.व. ३० नं. को प्रयोजनार्थ छुट्टा भित्र भएको जनाउने एउटा परिस्थितिजन्य प्रमाणको सृजना गर्न त्यस्तो ७ नं. फाँटवारीलाई प्रमाणमा लिइदै आएको यस अदालतबाट प्रतिपादित सिद्धान्तबाट देखिए पनि त्यस्तो कागज यी वादी प्रतिवादीहरूको हकमा प्रमाणमा लिनु पर्ने देखिंदैन । जबसम्म २०२० सालको वण्डापत्र बदर हुँदैन तबसम्म अन्य प्रमाणको विवेचना गरी वादीलाई सगोलको अंशियार कायम गर्न मिल्दैन । अंश हक नैसर्गिक हकको कुरा हो तर अंश छुट्टिई सकेपछि पनि त्यो नैसर्गिक हक रही रहन्छ भन्न मिल्दैन भने ७ नं. फाँटवारीमा वर्णित जग्गा परिवर्तित भै विभिन्न कित्ता कायम भएपछि सो ७ नं. फाँटवारीको जग्गामा आफ्नो हक हिस्सा खोज्न नगर्दै छुट्टा भित्र भैसकेको व्यक्तिहरूका विरुद्ध मुद्दा दिने हक वादीमा रहन सक्दैन । प्रतिवादीहरू बिचमा फिराद दिनु पूर्व नै अंशवण्डा भइसकेको देखिएको र प्रतिवादी तेजनारायण सिंहले आफूलाई वार्षिक रुपमा बालीको आयस्ता बुझाउने गरेको भन्ने वादीको भनाइबाट छुट्टा भित्र नभएका अंशियारले अर्का सगोलका अंशियारलाई बालीको आयस्ता बुझाउने गरेको भन्ने तर्कले वादीलाई मदत गर्न सक्ने देखिंदैन । वादी प्रतिवादीहरूबाट फरक फरक रुपमा पेश हुन आएका तायदाती फाँटवारीमा देखाइएका जग्गाहरू प्रतिवादी तर्फका अंशियारहरूका नाउँमा दर्ता श्रेष्ठता, हक

भोगमा रहेका जग्गाहरूको विवरण मात्र उल्लेख भएका र प्रतिवादीहरू बिचमा जग्गा खरिद बिक्री समेत भएको देखिएका जस्ता आधार प्रमाणहरूबाट वादी र प्रतिवादीका मूल हाँगामा यस अगाडी नै अंशवण्डा भइसकेको भन्ने तथ्य ब्यवहार प्रमाणबाट स्थापित हुन आएको छ । अंशवण्डाको ३० नं.ले पनि **"ब्यवहार प्रमाणबाट"** अंशवण्डा भइसकेको देखिएको अवस्थालाई कानूनतः वैधानिकता प्रदान गरेको छ । **"ब्यवहार प्रमाण भन्नाले" दर्ता श्रेष्ठा भोग बेग्ला बेग्लै गरी त्यस्तो सम्पत्ति स्वतन्त्र रुपमा विक्रि वा हस्तान्तरण गरेको र श्रेष्ठा प्रमाणबाट अंशवण्डा गरी छुट्टीएको हो भनी अदालतलाई विश्वास दिलाउन सक्ने प्रमाण भएको हुनु पर्छ"** (मुलिकी ऐन एक टिप्पणी, ज्ञानन्द्र बहादुर श्रेष्ठ, पैरवी प्रकाशन, २०५०, पृष्ठ ५०६) भनी परिभाषा भएको देखिन्छ । उल्लिखित परिभाषा समेतलाई मध्यनजर गरी हेर्दा वादी/प्रतिवादी हरू बिचमा अंशवण्डा भइसकेको ब्यवहार प्रमाणलाई समर्थित गर्ने २०२०।४।२९ मा पारित भएको बण्डापत्रको लिखत, सो बण्डापत्र पछि प्रतिवादी मध्येका तेजनारायण सिंहले बाबु बीर बहादुर सिंहबाट विभिन्न कित्ता जग्गाहरू खरिद गरी लिएको अवस्था, महोत्तरी जिल्ला अदालतबाट फैसला भई अन्तिम रहेका २०५३ सालको दे.नं.१५१६, २०५८ सालको दे.नं.१९३९ समेतका अंश मुद्दाहरू लगायतका आधार प्रमाणहरूबाट वादी/प्रतिवादीहरू बिचमा **"ब्यवहार प्रमाणबाट"** अंशवण्डा भइसकेको तथ्य स्थापित हुन आएको देखियो ।

प्रतिवादी मध्येका विध्यानारायण सिंहले पेश गरेको प्रतिउत्तर ब्यहोरामा वादी प्रतिवादीहरू बिचमा अंशवण्डा नभएको र हाम्रो जे जती सम्पत्ति छ सबै सगोलको नै छ, सबैजना मिली आ-आफ्नो अंश आ-आफ्नो जिम्मा लिने कुरा हुँदै आएको छ तर हाल सम्म सो कार्य पूर्ण भएको छैन भन्ने ब्यहोरा उल्लेख गरेको देखिएतापनि महोत्तरी जिल्ला अदालतमा चलेको वादी यीनै विध्यानारायण सिंह र प्रतिवादी तेजनारायण सिंह समेत भएको २०५३ सालको दे.नं.१५१६ को अंश दर्ता चलन मुद्दामा प्रतिवादी मध्येका तेजनारायण सिंह २०२०।४।२९ को पारित बण्डापत्र अनुसार छुट्टी भित्र भइसकेका हुँदा वादीले प्रतिवादीहरू फुलवती देवी र नगरायाण सिंहबाट ३ खण्डको १ खण्ड अंश छुट्ट्याई लिन पाउने ठहर गरी मिति २०५५।९।२४ मा भएको फैसला अन्तिम अवस्थामा रहेको देखिँदा निज

प्रतिवादीको प्रतिउत्तर जिकिर सत्य र तथ्यपरक मात्र मिलेन । अंश लिन पाउने नैसर्गिक हक र अंश छुट्टा भित्र गरी बस्न पाउने कानूनी हक दुई भिन्ना भिन्न अवस्था हुन् । अदालतबाट मुद्दा परी छुट्टा भित्र भएको ठहर भएको अन्तिम फैसला प्रतिकूल हुने गरी सगोलमा छौं भन्ने वादी दावीकोसँग मुख मिलानको प्रतिउत्तर जीकिरको आधारले अंश छुट्टा भित्र नभएको भन्न मिल्दैन । जहाँ कानून बमोजिमको फैसला हुन्छ त्यहा त्यस्को प्रतिकूल जवाफले मान्यता पाउन सक्दैन ।

अब यी वादी र प्रतिवादीहरू एका सगोलका अंशियार हुन् होइनन् भन्ने तर्फ बिचार गर्दा यसमा विपक्षी वादी हाम्रो अंशियार हुनुहुन्न, हाम्रो पुस्तावलीको अध्ययन गरी हेर्दा यती लामो अवधि लगभग २०० वर्ष सम्म सबै अंशियारहरू सगोलमै बसी रहन सक्ने अवस्था हुन सक्दैन, हाम्रा बाजे परबाजे ३ जना दाजुभाई रहेका र उनीहरू आफ्नै पालामा छुट्टि भित्र बस्नु भएको थियो, परबाजेहरूको सबै सम्पत्ति सगोलमै थियो भनी वादीले फिरादमा चर्चा गर्न सक्नु भएको छैन, पुस्ता नै भित्र भइसकेको अवस्थामा तेस्रो र चौथो पुस्ताका सन्तान सगोलमा रहेको भनी अनुमान गर्न मिल्ने होइन, अंशवण्डाको १, २, ३ नं. ले यी वादी एकासगोलका अंशियार होइनन् भन्ने प्रतिउत्तर जिकिर रहेको छ । उल्लिखित बिबादित विषयका सन्दर्भमा अंशवण्डा सम्बन्धी सम्बद्ध कानूनी व्यवस्था हेर्दा मुलुकी ऐन अंशवण्डाको महलको १ नं. मा “यो नम्बर प्रारम्भ भएपछि अंशवण्डा गर्दा यस महलका अन्य नम्बरहरूको अधिनमा रही बाबु आमा, लोग्ने स्वास्नी, छोरा, छोरीहरूको जीयजीयैको अंश गर्नुपर्छ” र ऐ. को ३ नं. मा “संग बसेका दाजुभाईका छोराछोरीहरूमा आफ्नो आफ्नो बाबुको मात्र अंश हुन्छ” भन्ने व्यवस्था रहेको देखिन्छ । यी वादी जगन्नाथ सिंह हेमराज सिंहका नाती, पुरन सिंहका छोरा हुन् भने प्रतिवादीहरू हेमराज सिंहका भाई भेगराज सिंहका हाँगा तर्फका सन्तान हुन् । माथी प्रकरणमा विवेचित आधार प्रमाणहरूबाट यी वादी र प्रतिवादीहरू एका सगोलमा रहे बसेका दाजुभाईका छोरा छोरी हुन भन्ने पनि नदेखिएको र संलग्न पुस्तावली अनुसार मूल पूर्खा दुखित भन्ने दुखी सिंहका यी वादी जगन्नाथ सिंह चौथो पुस्ता र प्रतिवादी मध्येका कामेश्वर

प्रसाद सिंह र सुरेश प्रसाद सिंह छैठौ पुस्ताका सन्तान देखिएको अवस्थामा यतीका लामो पुस्तान्तरमा सबै अंशियारहरु एका सगोलमै रहे बसेक हुन् भनी मात्र मिल्ने अवस्था देखिँदैन ।

रजिष्ट्रेशनको १ नं.ले अंशवण्डा भएको वा अंश जोडिएको लिखत रजिष्ट्रेशन गराई राख्नु पर्ने बाध्यात्मक कानूनी व्यवस्था गरेको छ । २०२० सालको पारित लिखत पछि अन्य सबै अंशियाराहरु सगोलमा रहे बसेको भए यी वादी प्रतिवादीहरुका हकमा सो रजिष्ट्रेशनको १ नं. ले त्यस्तो लिखत पारित गरी सगोलमा रहेको भन्ने स्थापित गर्नु पर्ने हुन्छ । केवल प्रमाणित अभिलेख नभएको भन्ने मात्र आधारमा त्यतिको लामो पुस्तासम्म सबै अंशियारहरु सगोलमै रहे बसका हुन् भनी अनुमान गर्नु न्यायसंगत समेत हुन सक्तैन । अर्कोतर्फ प्रतिवादीहरु बिचमा २०२०।४।२९ मा अंशवण्डा भइसकेको तथ्य विध्यानारायण सिंह वादी र तेजनारायण सिंहसमेत प्रतिवादी भई महोत्तरी जिल्ला अदालतमा चलेको २०५३ सालको दे.नं.१५१६ को अंश दर्ता चलन मुद्दा, प्रतिवादी तेजनारायण सिंहका छोराहरु अभयकुमार सिंहसमेत वादी र सुरेशकुमार सिंहसमेत प्रतिवादी भएको २०५८ सालको दे.नं. १९३९ को अंश मुद्दासमेत उल्लेख भएको र वादीले उल्लिखित मुद्दाहरुमा आफ्नो सरोकार देखाई सो वण्डापत्रलाई बदरको मागदावी लिन सकेको अवस्था समेत देखिएन । यसरी सक्षम न्यायीक निकायबाट प्रमाण कानूनको विवेचना गरी भएको फैसला अन्तिम अवस्था रहेको स्थितिमा उल्लिखित फैसलाहरुको प्रतिकूल हुने गरी हाल आएर बोल्न मिल्ने अवस्था समेत देखिँदैन ।

वादीलाई प्रस्तुत फिराद दायर गर्ने हकदैया छ, छैन भन्ने विवादको अर्को प्रश्न तर्फ बिचार गर्दा विपक्षी तेजनारायणका बुबा स्व. वीर बहादुर र विपक्षी तेज नारायण सिंह र विपक्षी कामेश्वर प्रसाद सिंहका बीच मिति २०२०।४।२९ मा मालपोत कार्यालय महोत्तरीबाट अंशवण्डाको लिखत पारीत भएको व्यहोरा मिति २०६२।११।२८ मा मात्र आफूलाई थाहा हुन आएको हुँदा फिरादीको अंश लोप हुने गरी भएको उक्त मिति २०२०।४।२९ को अंशवण्डाको लिखत र सो लिखत बमोजिम विपक्षीका नाउँमा भएको दर्ता समेत बदर गरी अंश दिलाई पाउँ भन्ने फिराद दावी रहेकोमा प्रतिवादीहरुले मिति

२०२० सालमा अंशवण्डा पारित गरी लिँदाका अवस्थामा वादीका बाबु आमा जिवित नै रहेका र सो वण्डापत्रलाई निजहरुले अन्यथा भन्न सकेको अवस्था देखिँदैन । वादीका बाबुको २०३० सालमा र आमाको २०५० सालमा मृत्यु भएको भन्ने प्रतिवादीहरुको जिकिरलाई वादीले होइन भनी प्रतिवाद गर्न सकेको अवस्था समेत देखिँदैन । २०२२ सालमा भरीएको ७ नं. फाँटवारीमा आ-आफ्नो नाउँका जग्गाहरु आफ्नै विवरणमा र संयुक्त नाउँको जग्गाको विवरणमा मात्र तीन जनाको नाउँ उल्लेख भएको भन्ने तथ्यलाई वादी स्वयमले स्वीकार गरेको र ७ नं. फाँटवारी विवरणमा नाउँ उल्लेख भएको कारणले मात्र वादी/प्रतिवादीहरु सगोलका अंशियार हुन भन्न मिल्ने अवस्था देखिँदैन । यसै प्रकृतिको विवाद समावेश भएको मुद्दामा " ७ नं. फाँटवारी एवम् फिल्डबुकमा जनिएकै आधारमा मात्र कुनै जग्गामा उक्त ब्यक्तिको हक पुग्ने हो भनी मात्र मिल्ने होइन...आफ्नो हक लाग्ने जग्गा भए वादीका बाबुले नै यथासमयमा प्रतिवादीको पति बाबुको नामको दर्ता बदर गराई आफ्नो हक कायम गराउन सक्ने स्वभाविक स्थितिको विद्यमानता हुँदा हुँदै २०२३ सालमा दर्ता भएको जग्गाको विषयलाई बाबुको मृत्यु पश्चात २०५१ सालमा सोही दर्ता बदर तर्फ लिएको दावीलाई कानूनसंगत भएको मात्र सकिएन " (ने.क.पा.२०५६, नि.नं.६७११, पृ.३०७) भनी व्याख्या भएको पाइन्छ । ७ नं. फाँटवारी को प्रयोजन कसकसको नाममा के कती जग्गा रहेको छ भनी अभिलेख अध्यावधिक गर्ने प्रयोजनका लागि तयार गरिने विवरण मात्र हो र सो विवरण मात्रले जग्गामा स्वामित्व को हक सृजना हुन सक्दैन । अर्कोतर्फ वादीका बाबु आमा स्वयम् ले २०२० सालमा पारित भएको अंशवण्डालाई स्वीकार गरी बसेको अवस्थामा यी वादीलाई सो वण्डापत्र बदर गराउन पाउने हकद्वया अ.व. को ८२ ले प्रदान गरेको पनि देखिँदैन ।

वादीले दावीमा लिएको जग्गा मिच्नेको १८ नं. को कानूनी व्यवस्था जग्गा खिचोला समेतका विषयमा मात्र प्रयोग हुनेमा प्रस्तुत अंश मुद्दामा सो आकर्षित हुन सक्ने नदेखिँदा आकर्षित नै नहुने कानूनी व्यवस्थालाई आधार लिई दायर भएको प्रस्तुत फिराद कानून सम्मत मात्र मिलेन । जग्गा मिच्नेको महलको १८ नं. को कानूनी व्यवस्था भनेको एकाको जग्गा अर्काले चापी मिची वा अन्य त्यस्तै तरिकाबाट वादीको हक मेटने कार्य गरेको

अवस्थामा प्रयोग हुने हदम्याद सम्बन्धी व्यवस्था हो भन्ने बुझ्नु पर्ने हुन्छ । अंशका हकमा जग्गा च्यापी मिचि खाएको भए त्यस्तो अंश हकका जग्गा वादीले पाइसकेको वा निजको स्वामित्व सृजना भएको देखिनु पर्छ । एकातर्फ अंश हक पाउँ भन्ने र अर्को तर्फ आफ्नो हकको जग्गा चापी मिची खाएको भन्ने कानूनको दावी लिएको परस्पर नमिल्ने कानूनहरूको प्रयोग गरी लिइएको दावी कानूनसम्मत मात्र मिल्ने देखिएन । जग्गा मिच्नेको महलको १८ नं.को कानूनी व्यवस्थामा उल्लेख भएको हदम्यादको व्यवस्था भनेको सोही महलको १ नं.ले गरेको परिभाषा भित्र पर्ने अवस्थामा मात्र लागु हुन्छ । उक्त १ नं. मा **"एकाको हकको जग्गा अर्काले चापी मिची घुसाई खान र सरकारी जग्गा तिरो नगरी कुनै तवरले दवाई आफूले खान र अर्कालाई खुवाउन समेत हुँदैन"** भन्ने उल्लेख भएको र सोही महलको १८ नं. ले **"रोक्का भएको जग्गा लिए दिएको र जग्गा दपोट वा तिरो दपोट गरेको कुरामा बाहेक अरु जग्गाको कुरामा थाहा पाएको मितिले छ महिना भित्र कूत वालीको कुरामा तीन वर्ष भित्र र जग्गाको झगडा परेको वालीको हकमा जग्गाको हक छुट्टिई अन्तिम किनारा भएको मितिले एक वर्षभित्र नालेस नदिए लाग्न सक्तैन"** भन्ने कानूनी व्यवस्था अंश हकको जग्गा छुट्टिई सकेपछि जग्गामा तेरो मेरो भएको अवस्थामा मात्र लागु हुन सक्छ तर शुद्द अंशको दावीमा सो कानून लागु हुने आधार देखिँदैन । जहाँ हक छुट्टिइसकेको हुँदैन त्यस्तोमा यो दावी प्रयोग गर्न मिल्दैन र २०२० सालको अंशको लिखतलाई विधिवत तवरबाट बदर गराउन नसकेको अवस्थामा अंशहकको नाममा जस्तो मिल्नै नसक्ने कानूनी उपचार खोज्नु न्यायसम्मत हुन सक्तैन । प्रतिवादीहरू बिचमा अंश लिनु दिनु गरेको २०२०।४।२९ मा रजिष्ट्रेशन पारित लिखतलाई अन्यथा गरी वादीलाई अंश दिलाउन सक्ने अवस्था देखिएन ।

त्यसै गरी प्रतिवादीहरू बिचमा पारित अंशवण्डाको लिखत बमोजिम विपक्षीका नाउँमा भएको दर्ता समेत बदर गरिपाउँ भन्ने फिराद दावी सम्बन्धमा हेर्दा मुलुकी ऐन जग्गा मिच्नेको महलको १८ नं. को विद्यमान कानूनी व्यवस्था २०३४।९।२७ मा मुलुकी ऐन मा भएको सातौँ संशोधन पछि मात्र लागु भएको र सो संशोधन हुनुपुर्व तत्काल विद्यमान रहेको मुलुकी ऐन, जग्गा मिच्नेको १८ नं. मा **"रोक्का भएको जग्गा लिए दिएको कुरा बाहेक अरु जग्गाका**

कुरामा दुई वर्ष भित्र, बालीका कुरामा लिखत भएमा बाहेक तीन वर्ष भित्र र जग्गाको झगडा पर्दा मुद्दा फैसला नभई हक नछुट्टी रहेको बाली जतिमा सो मुद्दा अन्तिम भै छिनिएका एक वर्ष भित्र नालिश नदिए लाग्न सक्तैन" भन्ने कानूनी व्यवस्था रहेको देखिन्छ । प्रस्तुत विवादको सम्बन्धमा २०२० मा पारित अंशवण्डाको लिखत बमोजिम भएको दर्ता बदर गराउन तत्काल विद्यमान रहेको कानूनी व्यवस्था अनुसार २ वर्ष भित्रमा नालिस गरिसक्नु पर्नेमा आफूले २०६२ सालमा मात्र विपक्षीहरु बिचमा अंशवण्डा भएको थाहा पाई मिति २०६२।१२।१३ मा फिराद गरेको भन्ने दावी दावी मुद्दा दायर गर्नु पर्ने कारण सृजना भएको समयमा विद्यमान रहेको हदम्याद सम्बन्धी कानूनी व्यवस्था अनुकूल देखिन आएन । हदम्याद सम्बन्धी कानून प्राकृतिक न्याय, समन्याय र सार्वजनिक नीतिमा आधारित हुन्छ । यसलाई पक्षहरुको मञ्जुरी, कबुलियत, परित्याग (Waiver) वा अन्य यस्तै शर्त बन्देजद्वारा घटाउन, परिवर्तन गर्न वा परित्याग गर्न सकिंदैन । मानविय व्यवहारलाई अन्तिमताको सिद्धान्त बमोजिम निश्चित सिमा भित्र राख्न हदम्याद सम्बन्धी अवधारणाको विकास भएको पाइन्छ । कुनै काम, घटनाका सम्बन्धमा जुनसुकै अवस्था वा समयमा चुनौती दिन पाइन्छ भन्ने होइन, यसका निश्चित सिमा र परिधी रहेका हुन्छन् जसलाई हदम्याद सम्बन्धी कानूनले सुनिश्चितता प्रदान गरेको हुन्छ । विपक्षीहरु बिचमा अंशवण्डा भएको लगभग ४२ वर्ष पछि यी वादीलाई सो दर्ता बदर गराइपाउन मागदावी लिन हदम्याद सम्बन्धी कानूनले सुविधा प्रदान गरेको देखिंदैन । यसै प्रकृतिका हदम्याद सम्बन्धी विवाद समावेश भएका मुद्दामा यस अदालतबाट "आफ्नो हकको जग्गा अरु कसैले कुनै ब्यहोराले दर्ता गरे गराएको कुरा थाहा पाएको मितिले ६ महिना भित्र नालेस गर्न पर्ने हदम्यादको कानूनी प्रावधान २०३४।९।२७ मा मुलुकी ऐनमा भएको सातौं संशोधनले जग्गा मिच्नेको १८ नं. र जग्गा पजनीको १७ नं. लाई संशोधन भए पछि मात्र आएको देखिन्छ । मुलुकी ऐन सातौं संशोधन पुर्व मिति २०२३।११।२३ मा गरेका दर्ता बदर गर्न त्यस पछि मिति २०३४।९।२७ मा भएको संशोधित हदम्यादको व्यवस्था लाग्न सक्दैन । तत्काल प्रचलित ऐनले तोकेको हदम्याद भित्रै नालेस लिई आउनु पर्छ, हदम्याद नाघि परेको फिराद पत्रका आधारमा तथ्य भित्र प्रवेश गरी प्रमाणको मुल्याङ्कन गरी इन्साफ गर्न

मिल्दैँन" (ने.का.प.२०६३, अङ्क७, नि. न.७७३७) भनी सिद्धान्त प्रतिपादन भएको देखिन्छ । यसरी उल्लिखित हदम्याद सम्बन्धी तत्काल प्रचलनमा रहेको र हाल विद्यमान मुलुकी ऐन जग्गा मिच्नेको महलमा भएको कानूनी व्यवस्थाबाट प्रतिवादीहरु बिचको अंशवण्डाको आधारमा भएको दर्ता बदरको मागदावी लिई दायर भएको फिराद हदम्याद विहिन समेत देखियो ।

अतः माथी प्रकरणमा विवेचना गरिएका कानूनी व्यवस्था, यस अदालतबाट प्रतिपादन भएका सिद्धान्त समेतका आधार प्रमाणहरुबाट वादी दावी बमोजिम प्रतिवादीका बिच भएको मिति २०२०।४।२९ को वण्डापत्र वादीले पाउने अंश भागसम्म बदर गरी २ भागको १ भाग अंश छुट्टाई वादीले दर्ता गराई लिन पाउने ठहर गरी महोत्तरी जिल्ला अदालतबाट मिति २०६५।३।१९ मा भएको फैसला सदर गर्ने पुनरावेदन अदालत जनकपुरको मिति २०६८।१।२८ को फैसला मिलेको नदेखिँदा उल्टी भई वादी प्रतिवादीहरु बिचमा अंशवण्डा नभएकोले प्रतिवादीहरुबाट अंश पाउँ भन्ने वादी दावी पुग्न नसक्ने ठहर्छ । सो ठहर्नाले अरुमा तपशिल बमोजिम गर्नु ।

तपसिल

माथि इन्साफ खण्डमा लेखिए बमोजिम शुरु इन्साफ सदर हुने ठहर्याएको पुनरावेदन अदालत जनकपुरको फैसला उल्टी हुने ठहरी फैसला भएकोले प्रतिवादी तेजनारायण सिंह र राजकुमारी देवीले महोत्तरी जिल्ला अदालत मार्फत पुनरावेदन अदालत जनकपुरमा पुनरावेदन गर्दा महोत्तरी जिल्ला अदालतको र.नं. ५२ मिति २०६५।१०।२ मा राखेको धरौट कोर्ट फि रु.५,४५६।३१ तथा र.नं.४७६४ मिति २०६५।१०।३ मा राखेको थप १५ प्रतिशतले रु.८१८।४४ समेत जम्मा रु.६,२७४।७५ (रु.छ हजार दुई सय चौहत्तर पैसा पचहत्तर मात्र) र प्रतिवादीहरु सुरेश प्रसाद सिंह र कामेश्वर प्रसाद सिंहले र.नं.४८७६ मिति २०६५।१०।९ मा राखेको थप १५ प्रतिशतले हुने रु.८१८।४४ समेत प्रतिवादीले फिर्ता भरी पाउँने हुँदा ऐनका म्याद भित्र फिर्ता दिलाई भराई पाउँ भनी निजहरुले दरखास्त दिए

कानून बमोजिम गरी प्रतिवादीहरूलाई फिर्ता दिलाई भराई दिनु भनी शुरु महोत्तरी जिल्ला अदालतमा लेखी पठाउनु	१
नक्कल माग्ने सरोकारवालालाई नियमानुसार लाग्ने दस्तुर लिई नक्कल दिनु.....	३
दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार अभिलेख शाखामा बुझाई दिनु.....	४

न्यायाधीश

उक्त रायमा सहमत छु ।

न्यायाधीश

इजलास अधिकृत: केशवप्रसाद घिमिरे

कम्प्युटर टाईप गर्ने: विदुषी रायमाझी

इति संवत् २०७१ साल पौष २५ गते रोज ६ शुभम्